

Posudek doktorské práce

Autorka práce: Mgr. Markéta Levínská, PhD.

Název práce: „*A nejhorší na tom je, že je to povinný...*“ Romové ve vzdělávacím systému České republiky.

Místo a datum vypracování: Praha, Pedagogická fakulta UK v Praze, 2013

Práce nemá jednoznačně formulovanou výzkumnou otázku. Autorka sama říká, že cílem práce je prezentovat výsledky výzkumů, které se věnovaly analýze kognitivního procesu a hledaly příčiny předsudečného jednání. V úvodu k práci si autorka též klade za cíl uspořádat poznání, které si vytvořila při studiu vzdělávání Romů. Takto vytýčené cíle práce prozíravě předcházejí výtce, že čtyři ústřední části práce na sebe navazují velice volně, teoretická část není provázána s prezentací empirických výzkumů a závěry práce již v textu utříděný materiál nijak nesyntetizují s četnými doposud publikovanými poznatky o Romech a jejich vzdělávání a vztahu s majoritní populací.

V první části práce se autorka zabývá problematikou kognitivního procesu obecně. Kritickým rozbohem zejména Piagetova, Vygotského, Lakoffova a Lurijova díla za použití Allportových a Freudovských vymezení autorka ukazuje, že populace se navzájem posuzují podle kritérií, které jsou kulturně rozvíjeny zejména ve společnostech posuzovatelů. Posuzovatelé tak velice často neměří schopnosti příslušníků jiných kultur, ale naučené dovednosti, které jsou předmětem vzdělávání v jejich vlastní kultuře. Sociálně psychologický a antropologický rozbor ukazuje kvalitní znalosti autorky. Určitým nedostatkem je, že je řešen na jiných než romských komunitách, a na Romy již není aplikován. Autorka kapitolu uzavírá konstatováním, že jejím cílem bylo ukázat, jak „myslíme a jak si vytváříme předsudky“ (s. 35). V textu ale neuvádí, koho považuje za ono „my“ (bylo by dobré při obhajobě upřesnit). Zřejmě nejpodstatnější závěr, který autorka ze svého rozboru formuluje, zní, že pokud člověk považuje nástroje, které získal během socializace a enkulturace za jediné správné, které jsou pro analýzu světa použitelné, dostává se do autistického omezení, které mu znemožňuje pochopit svět druhých (s. 35).

Přestože kapitolu považuji za argumentačně zdařilou a dobře demonstrující autorčiny kvalitní teoretické znalosti z oblasti etnologie a sociální psychologie, které autorka úspěšně propojuje, měla-li kapitola sloužit jako manifest kulturního relativismu a obhajoby významu etnografie s emickým přístupem, pak nepřinesla příliš mnoho nového a vrací se k tématu otevíranému již Franzem Boasem. Význam kapitoly by výrazně vzrostl, pokud by byl tento přístup aplikován při výzkumech výuky romských žáků v neromském prostředí. Tak daleko ale autorka nepostoupila, přestože své teoretické znalosti zajisté zohlednila při empirických výzkumech. Na teoretickou kapitolu navázala krátká sonda do legislativních a organizačních podmínek při vzdělávání romských žáků v České republice.

Následující tři kapitoly jsou v podstatě případovými studii. První je zajímavou hloubkovou sondou do života terénní sociální pracovnice v Jaroměři - Josefově, které autorka říká Eliška. Na příkladu této autoritativní osobnosti částečně romského původu autorka ukazuje, s jakými kontroverzními tématy z hlediska identity, vztahu k romské komunitě a k vlastní rodině se osobnost částečně romského původu setkává. Vrací se k otázce plurality identit a částečně i ke stále otevřené otázce deklarace identity Romů při SLDB. Ukazuje též, že děti takovéto představitelky romské elity frekventovaně uzavírají smíšená manželství a často se k romskému původu nehlásí.

Další případová studie se zaměřuje na interakci romských rodičů s učiteli. Tato kapitola se nejvíce blíží tématu výzkumných úkolů, v jejichž rámci byla zpracovávána, a také do největší hloubky rozkrývá mechanismy kulturních nedorozumění, jež nastávají při interakci učitelů, romských žáků a rodičů. Realisticky ukazuje, že kulturní nedorozumění je traumatizující a nebezpečné pro všechny jednající strany. V daném případě je jimi vedle romské žákyně Romanky výrazně zasažen i učitel, s nímž je rozvázán pracovní poměr.

Nejrozsáhlejší případová studie se jmenuje „Výzkum 2008–2010“. Jedná se spíše o soubor případových studií spojený základní otázkou, proč romské děti v dané lokalitě z jedné třetiny končí v základních praktických školách. Autorka se zde při interpretaci terénního výzkumu zaměřuje na otázky týkající se mechanismů kumulace romského obyvatelstva v lokalitách, na otázky vnímání kontextu vzdělávání, na problematiku nedorozumění při konkrétních interakcích a na téma očekávání a reality. Text je plný zajímavých nápadů, bravurního zvládnutí etnografických metod a jejich aplikace v terénu. O to překvapivěji působí, že výsledky výzkumu nakonec nejsou zhodnoceny v závěrech a stávají se spíše příslibem pro další teoretickou práci než završením mnoha let činnosti v terénu.

Texty jsou kvalitním průvodcem pro čtenáře, kteří o problematice romského vzdělávání mají málo informací. Odborníci, kteří se problematikou dlouhodobě zabývají, mohou naopak oprávněně pochybovat o účelu této práce. Badatelé se stávají virtuózy v case studies a vhlédají do romsko-majoritního neporozumění, v demonstrování kulturně relativistické optiky a sociálně psychologických sond do složité kulturní identity Romů. Palčivá témata, která na desítkách stran mistrně dekonstruuji, vyústí v případě oponované práce ve stručný a nikam nesměřující závěr a banální výzvu, aby si obě skupiny více naslouchaly. Kromě drobných věcných chyb je významnějším problémem textu, že autorka nečte empirické výzkumy k romské problematice, nemůže srovnávat s dalšími výsledky výzkumů, její sondy jsou tak osamocené a neznásobuje se váha výpovědi několika informátorů, kteří aktérsky vystupují v autorčiných realizovaných výzkumech. Možnost navázání a dalšího zúročení empirických dat komplikuje zakódování měst a obcí, kde se výzkum odehrával. Data, kde se jedná o disperzi, resp. kumulaci romských rodin, historii jejich migrace a další charakteristiky jsou neverifikovatelná a v konkrétní praxi téměř nevyužitelná. Všechny tyto okolnosti poněkud devalvují jinak kvalitní teoretickou i empirickou práci.

Práce je z hlediska teoretické erudice na vysoké úrovni a z hlediska empirického výzkumu vynikající.

Doporučuji ji k obhajobě, neboť je bez pochyb na úrovni PhD.

Současně ale doporučuji, aby se autorka napříště soustředila na důkladné prostudování empirických dat, které byly k tématu vzdělávání a jejich kontextů již vytvořeny a soustředila se na hledání strategií, které by posunuly autorčinu práci za elementární sběr dat a jejich prozatím základní a stručnou interpretaci. Návrh, jak empirická data dále zúročit, doporučuji jako jednu z otázek, které autorka zodpoví při obhajobě.

V Praze 20. 5. 2013

doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.
oponent